

УДК 342.9:347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.41>

ПРИНЦИП СПІВМІРНОСТІ ЗАХОДІВ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ТА ОБСЯГУ ВИМОГ ЗА РІШЕННЯМИ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Шиман Є.О.,
аспірант юридичного факультету
Вищого навчального закладу «Національна академія управління»,
ORCID: 0009-0007-5191-6886

Шиман Є.О. Принцип співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями у виконавчому провадженні.

Стаття присвячена особливостям принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями у виконавчому провадженні.

Визначено, що принцип співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями у виконавчому провадженні знаходить свій прояв у низці положень законодавства. У статті наводяться зазначені положення законодавства про виконавче провадження та наводиться їх аналіз.

Звернуто увагу, що сутність принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями завжди пов'язується з необхідністю гарантування та дотримання прав боржника. Однак, на думку автора, цей принцип повинен також відображати й іншу важливу сторону виконавчого провадження – достатність заходів примусового виконання для фактичного виконання рішення. Ця сторона також повинна бути закріплена у змісті принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями. Зроблено висновок, що принцип співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями не слід розглядати досить вузько.

Досліджено наукові позиції щодо правового регулювання принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями. Підтримано думку про те, що у законодавстві про виконавче провадження необхідно сформулювати окрему статтю, присвячену змісту принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями.

Досліджено окремі аспекти визначення критеріїв співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями та судову практику. На підставі аналізу зроблено висновок, що важливим загальним критерієм співмірності заходу примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями є напрацьований судовою практикою Верховного Суду критерій законності дій виконавця. Критерієм співмірності повинна бути спрямованість дій виконавця на забезпечення виконання остаточного судового рішення.

Ключові слова: співмірність, заходи примусового виконання рішень, принцип, виконавче провадження, обсяг вимог за рішенням, виконавець, боржник, стягувач, принцип пропорційності.

Shyman Y.O. The principle of proportionality of measures to enforce decisions and the volume of claims under decisions in enforcement proceedings.

The article is devoted to the peculiarities of the principle of proportionality of measures of forced execution of decisions and the volume of claims on decisions in enforcement proceedings.

It is determined that the principle of proportionality of measures of forced execution of decisions and the volume of claims on decisions in enforcement proceedings finds its manifestation in a number of provisions of legislation. The article cites these provisions of the legislation on enforcement proceedings and analyzes them.

It is pointed out that the essence of the principle of proportionality of measures of compulsory execution of decisions and the volume of claims on decisions is always associated with the need to ensure and respect the rights of the debtor. However, in the author's opinion, this principle should also reflect another important aspect of enforcement proceedings – sufficiency of enforcement measures for

the actual execution of the decision. This side should also be enshrined in the content of the principle of proportionality of measures of forced execution of decisions and the volume of claims under the decisions. It is concluded that the principle of proportionality of measures of forced execution of decisions and the volume of claims under decisions should not be considered narrowly enough.

Scientific positions concerning the legal regulation of the principle of proportionality of measures of forced execution of decisions and the volume of claims under decisions are studied. The opinion is supported that in the legislation on enforcement proceedings it is necessary to formulate a separate article devoted to the content of the principle of proportionality of measures of forced execution of decisions and the volume of claims on decisions.

Separate aspects of determining the criteria of proportionality of measures of compulsory execution of decisions and the volume of claims under decisions and judicial practice have been studied. On the basis of the analysis it is concluded that an important general criterion of proportionality of measures of forced execution of decisions and the volume of claims on decisions is the criterion of legality of the executor's actions developed by the judicial practice of the Supreme Court. The criterion of proportionality should be the focus of the executor's actions to ensure the fulfillment of the final court decision.

Key words: proportionality, measures of enforcement of decisions, principle, enforcement proceedings, scope of claims under the decision, executor, debtor, recoverer, principle of proportionality.

Постановка проблеми. Співмірність заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями як принцип виконавчого провадження передбачений п. 8 ч. 1 ст. 2 Закону «Про виконавче провадження» та п. 9 ч. 1 ст. 4 Закону «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів». Цей принцип можна кваліфікувати як спеціальний галузевий принцип виконавчого провадження у порівнянні з багатьма іншими визначеними зазначеною статтею принципами, які є загальними. Однак, розуміння суті та змісту цього принципу у правовій науці є дискусійним.

Стан дослідження. Принципи виконавчого провадження загалом та окремі особливості принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями, зокрема, досліджували Ю.В. Білоусов, П.П. Заворотько, Л.В. Крупнова, Л.С. Малярчук, П.В. Макушев, М.П. Омельченко, А.В. П'ятницький, О.С. Снідевич, І.Г. Француз, С.Я. Фурса, К.П. Шевчук, М.Й. Штефан, С.В. Щербак та інші. Однак комплексних досліджень співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями як принципу виконавчого провадження проведено не було.

Метою статті є дослідження проблем правового регулювання співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями як принципу виконавчого провадження, визначення суті та змісту цього принципу.

Виклад основного матеріалу. Згідно з принципом співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями заходи примусового виконання рішень, які вживаються державними та приватними виконавцями, повинні відповідати визначеним резолютивною частиною рішення вимогам, а відтак і на боржника як зобов'язану особу не мають покладатись несприятливі для нього наслідки, які є очевидно неспівмірними з визначеним рішенням обов'язком, який він має понести. У науці визначається, що принцип співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями характеризує у виконавчому провадженні баланс між примусом та нормативно оформленими вимогами [1, с. 77]. Цей принцип у науці розглядається і як складова більш ширшого принципу пропорційності у праві щодо необхідності дотримуватися справедливого балансу між вимогою дотримання загального інтересу суспільства та вимогою захисту особистих фундаментальних прав окремого громадянина. Як зазначає Р.А. Майданик, згідно з принципом співмірності (пропорційності) органи влади, зокрема, не можуть покласти на громадян зобов'язання, які перевищують межі необхідності, що випливають із публічного інтересу, задля цілей, яких планується досягти за допомогою застосовуваного заходу (або дій владних органів). Відповідно, застосовуваний захід повинен бути пропорційним (повинен відповідати) цілям [2, с. 114]. Також принцип співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями розглядається і як прояв більш загального принципу справедливості у виконавчому провадженні [3, с. 32; 1, с. 77].

Безпосередній прояв у виконавчому провадженні принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями визначається низкою положень законодавства, на що зазначається у науці.

Так, насамперед, прояв цього принципу вбачається з ч. 3 ст. 56 Закону «Про виконавче провадження», згідно з якою арешт накладається у розмірі суми стягнення з урахуванням виконавчого збору, витрат виконавчого провадження, штрафів та основної винагороди приватного виконавця на все майно боржника або на окремі речі. Це застереження, за справедливим твердженням Л.С. Малярчук, є проявом цієї задекларованої засади виконавчого провадження [4, с. 299].

Принцип співмірності обумовлюється також положеннями процесуального законодавства про заходи забезпечення позову [5, с. 49]. Зокрема, відповідно до ст. 151 ЦПК України суд за заявою осіб, які беруть участь у справі, може вжити заходи забезпечення позову. Забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття заходів забезпечення може утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду. Види забезпечення позову мають бути співмірними із заявленими позивачем вимогами (ч. 3 ст. 152 ЦПК).

У науці прояв співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями вбачають і у положеннях законодавства про виконавче провадження, які визначають заборону виконавцю накладати арешт та звертати стягнення на майно, на яке не може бути звернено стягнення (Додаток до Закону України «Про виконавче провадження») [5, с. 50].

Вважаємо, що поряд з викладеними вище проявами принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями, на які загалом вказувалося у науці, співмірність заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями слід вбачати в умовах застосування того чи іншого заходу примусового виконання рішень та переходу виконавця з одного заходу примусового виконання рішень на інший. У зв'язку з цим, проявом реалізації зазначеного принципу, зокрема, є умови звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи боржника, визначені в положеннях ст.68 Закону «Про виконавче провадження».

Так, згідно з частинами 1 та 2 цієї статті стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи боржника звертається у разі відсутності в боржника коштів/електронних грошей, що знаходяться на рахунках у банках чи інших фінансових установах, небанківських надавачах платіжних послуг, електронних гаманцях в емітентах електронних грошей, відсутності чи недостатності майна боржника для покриття в повному обсязі належних до стягнення сум, а також у разі виконання рішень про стягнення періодичних платежів. За іншими виконавчими документами виконавець має право звернути стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи боржника без застосування заходів примусового звернення стягнення на майно боржника - за письмовою заявою стягувача або за виконавчими документами, сума стягнення за якими не перевищує п'яти мінімальних розмірів заробітної плати. Фактично цей приклад свідчить, що така співмірність між заходом примусового виконання рішення та обсягом вимог за рішенням хоча й визначається фактично виконавцем, але умови такої співмірності визначені нормативно на рівні наведеного Закону. Прояв цього принципу можна побачити й в можливості виконання виконавцем рішення про зобов'язання боржника сплатити кошти шляхом застосування виконавцем такого заходу примусового виконання рішення як звернення стягнення на майно.

З окреслених нами проявів зазначеного принципу вбачається, що сутність цього принципу завжди пов'язується з необхідністю гарантування та дотримання прав боржника. На це, наприклад, прямо вказує І.Г. Француз, зазначаючи, що на його переконання, дія цього принципу сприяє захистові прав боржника та полягає у тому, що вибір заходу примусового виконання судових рішень, визначеного у статті 10 Закону «Про виконавче провадження», має обумовлюватися обсягом вимог за судовим рішенням. На його думку втілення цього принципу стане на заваді, скажімо, застосуванню такого заходу примусового виконання судових рішень, як звернення стягнення на нерухоме майно значної вартості, коли за судовим рішенням боржник має повернути іншій стороні незначну суму грошей [6, с. 83].

У зв'язку з цим, при аналізі принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями, слід звернути увагу на те, що він вимагає, щоб заходи примусового виконання рішень відповідали обсягу вимог за рішеннями, тобто основним елементом цієї співмірності завжди був обсяг вимог за рішенням, а заходи примусового виконання – були похідними від цих вимог та повинні відповідати їм. Через це дискусійними виглядають думки, які змінюють закріплений Законом «Про виконавче провадження» пріоритет цього принципу.

Так, наприклад, П.В. Макушев, аналізуючи принципи виконавчого провадження називає відповідний принцип не принципом співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями, а принципом співвідношення обсягу вимог стягувача і заходів примусового

виконання. Таким чином, як вбачається, П.В. Макушев основним елементом зазначеної співмірності робить не обсяг вимог за рішенням, а заходи примусового виконання. Як наслідок, не дивлячись на те, що П.В. Макушев зазначає, що принцип співвідношення обсягу вимог стягувача і заходів примусового виконання покликаний забезпечити взаємний баланс прав і законних інтересів стягувача і боржника, однак науковець при цьому одразу ж акцентує увагу на тому, що заходи примусового виконання, які застосовуються державним виконавцем, повинні бути достатніми для задоволення прав стягувача, але не надлишковими [7, с. 147].

На наш погляд, не дивлячись на те, що П.В. Макушев дещо змінив акценти у змісті цього принципу, враховуючи наукові положення щодо окреслення системи принципів виконавчого провадження, слід виходити з того, що все ж таки відповідна засада виконавчого провадження повинна була б відображати й іншу важливу сторону виконавчого провадження, а відтак і закріплюватися у змісті цього принципу – а саме достатність заходів примусового виконання, які застосовуються, для фактичного виконання рішення. Це означає те, що відповідний принцип співмірності не повинен бути перешкодою у фактичному виконанні рішення. Вважаємо, що захищаючи права боржника, ані закон, ані виконавець, не повинен нівелювати права стягувача на фактичне виконання рішення. Враховуючи наведене, при визначенні цієї співмірності завжди необхідно встановлювати й те, чи не перешкоджає вона суттєво фактичному виконанню рішення.

Таким чином, засаду співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями, закріплену як самостійну на рівні Закону «Про виконавче провадження», не слід розглядати досить вузько. Не достатньо при формулюванні змісту та сутності принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями акцентувати увагу лише на тих положеннях, які спрямовані на захист прав боржника. Як нам здається, вона вимагає від виконавця також і застосування тих заходів примусового виконання рішень, які були б реальними та такими, які здатні призвести до фактичного виконання рішення, тобто ця засада повинна сприяти виконанню рішення.

У науці також вказується на недосконалість правового регулювання принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями.

Так, А.В. Пятницький розцінює закріплення принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями на законодавчому рівні як із позитивного, так і з негативного боку. Із позитивної точки зору він відзначає, що реалізація вказаної засади дозволить попередити зловживання виконавцем своїм правовим становищем, зокрема, унеможливило отримання ним задарма чужого нерухомого чи рухомого майна. А відтак, все зазначене дозволяє захистити права боржника та його майно від того, що його буде реалізовано за безцінь. Негативний бік А.В. Пятницький вбачає в тому, що поняття «співмірності» є оціночним та не дістало належного законодавчого закріплення (тобто в законі не визначено, якими є критерії такої співмірності). А відтак, запровадження цього принципу може стати наріжним каменем у подальшій діяльності суб'єктів примусового виконання судових рішень [8, с. 61-62]. Спрямованість принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями на запобігання випадкам зловживання виконавцем своїми службовими правами вбачає також і К.П.Шевчук. На її думку потрібно закріпити в Законі України «Про виконавче провадження» окрему статтю, яка буде присвячена даному принципу і буде визначати його сутність, а також яким чином він може бути реалізований учасниками виконавчого процесу [5, с. 51].

На наш погляд, дійсно, не достатньо лише декларативно закріпити у Законі «Про виконавче провадження» найменування принципу без роз'яснення його суті, не достатнім виглядає й окреслення його проявів у виконавчому провадженні. Цей недолік є загальним щодо усіх принципів виконавчого провадження. Погоджуємося з думкою, що щодо цього принципу можна було у Законі сформулювати й окрему статтю, яка б відображала його сутність.

Не можемо повністю погодитися з О.М. Гришком, що немає необхідності при визначенні зазначеного принципу уточнювати, що це співрозмірність заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями, оскільки це не зовсім відповідає сутності цього принципу, та що доцільним у законодавстві цей принцип назвати принципом співмірності, тобто без відповідного словосполучення «...заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями» [9, с. 81]. Дійсно, як уже було обґрунтовано вище сутність принципу слід розглядати дещо ширше, ніж є його буквальне тлумачення, наведене у науці. Він повинен бути спрямований не лише на захист боржника, а й гарантувати реальне виконання рішення. Однак, найменування цього

принципу у Законі «Про виконавче провадження» просто як принципу співмірності не вирішить проблеми його розуміння. Варто було б сформувати та закріпити у Законі окрему норму, присвячену його змісту, про що зазначалося вище. При цьому, у зазначеній нормі Закону слід окреслити можливі критерії цієї співмірності.

Вважаємо, що важливим загальним критерієм співмірності заходу примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями є напрацьований судовою практикою Верховного Суду критерій законності дій виконавця, який визначений Судом з позицій принципу обов'язковості судового рішення.

Так, при розгляді справи № 905/2458/16 за скаргою селянського (фермерського) господарства «Прометей» на дії приватного виконавця виконавчого округу Донецької області Чернецького Ю.Д. у виконавчому провадженні № 56787666 колегія суддів Касаційного господарського суду дійшла висновку, що принцип обов'язковості судового рішення та визначений процесуальним законодавством обов'язок суду із здійснення судового контролю за виконанням судового рішення зобов'язує суди, які здійснюють оцінку тих чи інших обставин, враховувати чи сприяє вчинення будь-якої процесуальної дії виконанням остаточного судового рішення чи навпаки – перешкоджає такому виконанню. При цьому, Судом окремо зауважується, що виконання судового рішення є прямим обов'язком боржника (ч. 2 ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження»). Відтак, за наявності будь-яких сумнівів з приводу правомірності чи неправомірності вчинення виконавцем певних дій, останні підлягають оцінці з точки зору їх спрямованості на забезпечення виконання остаточного судового рішення (виділено нами – Є.Ш.) [10]. Вважаємо, що останнє виділене нами положення варто розглядати і як критерій визначення законності дій виконавця з точки зору дотримання ним принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями у виконавчому провадженні. Якщо законодавство чітко не визначає того, чи є застосований виконавцем захід примусового виконання співмірним обсягу вимог за рішенням, якщо існують сумніви у тому, чи правильними є дії виконавця у питаннях співмірності, останнім контрольним критерієм такої співмірності повинен бути критерій того, чи є спрямованими дії виконавця на забезпечення виконання остаточного судового рішення.

Висновки. Безпосередній прояв у виконавчому провадженні принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями визначається низкою положень законодавства про виконавче провадження. Сутність цього принципу завжди пов'язується з необхідністю гарантування та дотримання прав боржника, однак, цю сутність не слід розглядати досить вузько. Не достатньо при формулюванні змісту та сутності принципу співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями акцентувати увагу лише на тих положеннях, які спрямовані на захист прав боржника. Він вимагає від виконавця також і застосування тих заходів примусового виконання рішень, які були б реальними та такими, які здатні призвести до фактичного виконання рішення, тобто ця засада повинна сприяти виконанню рішення. Контрольним критерієм законності співмірності повинен бути критерій того, чи є спрямованими дії виконавця на забезпечення виконання остаточного судового рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Крупнова Л.В. Система виконавчого провадження в Україні: теоретико-правові та праксеологічні аспекти: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00. 07. Київ, 2018. 455 с.
2. Майданик Р.А. Пропорційність (співмірність) і право власності: доктрини і судова практика. *Право власності: європейський досвід та українські реалії*: зб. доповідей та матер. міжнарод. науково-практ. конфер. (Київ, 22-23 жовт. 2015 р.). Київ: Верховний суд України, 2015. С. 111–113.
3. Виконавче провадження : підручник / Н.Ю. Голубєва, І.В. Андронов, І.О. Бут, Н.В. Волкова, О.В. Воробйов; Нац. ун-т «Одеська юридична академія»; за ред. Н.Ю. Голубєва. Одеса: Фенікс, 2020. 459 с.
4. Малярчук Л.С. Забезпечення реального виконання рішення: реалізація та кореляція заходів. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (27 жовтня 2023 р., Чернівці) / редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2023. 666 с. С. 299–304.
5. Шевчук К.П. Принцип співмірності у виконавчому провадженні. *Цивілістична процесуальна думка*. 2016. № 4. С. 48–51.

6. Француз І.Г. Теоретико-правові аспекти примусового виконання судових рішень в Україні : дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01. Київ, 2018. 221 с.
7. Макушев П.В. Державна виконавча служба в Україні: адміністративно-правове дослідження: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя: Запорізький національний університет. 2017. 484 с.
8. П'ятницький А.В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації заходів примусового виконання судових рішень в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Суми: Сумський державний університет, 2018. 225 с.
9. Гришко О.М. Гармонізація законодавства України у сфері примусового виконання судових рішень та рішень інших органів із законодавством Європейського Союзу. *Наука і правоохорона*. 2017. № 4. С. 78–83.
10. Постанова Верховного Суду від 28 травня 2019 року у справі № 905/2458/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82294154>.